

Міністерство освіти і науки України
Науково-дослідний інститут українознавства
Відділ української етнології

**РОЗВИТОК УКРАЇНОЗНАВСТВА
В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
ВІД ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
УКРАЇНИ ДО КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНЦІВ
І СВІТОВОГО УКРАЇНСТВА**

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Київ 2024

УДК 908 (478)
ББК 63,5 (4 УКР)
Р 24

Схвалено до друку Вченою радою НДІУ МОН України (протокол №6 від 28 березня 2024 р.).

Рецензенти:

Крисаченко В.С. – доктор філософських наук, професор, завідувач відділу військово-патріотичного виховання НДІУ МОН України

Телегуз А.В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та етнології України Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Р 24 Розвиток українознавства в умовах повномасштабної російсько-української війни: від захисту культурної спадщини України до консолідації українців і світового українства. Збірник Матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (26.10.2023 р., м. Київ, НДІУ). Автор-упорядник: Фігурний Ю.С.; організаційний секретар: Шакурова О.В. Київ: НДІУ, 2024. 322 с.

Збірник Матеріалів укладено на основі виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток українознавства в умовах повномасштабної російсько-української війни: від захисту культурної спадщини України до консолідації українців і світового українства», яка відбулася 26.10.2023 р. у м. Київ, у приміщенні Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (далі – НДІУ), вул. Ісаакяна, 18.

Проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток українознавства в умовах повномасштабної російсько-української війни: від захисту культурної спадщини України до консолідації українців і світового українства» та її результати здійснені у контексті виконання фундаментальних та прикладних науково-дослідних робіт, які виконувалися науковими співробітниками НДІУ у 2023 р.: 1. «Етнокультурний розвиток сучасного українського суспільства в умовах політики реваншу російської федерації» (керівник фундаментальної НДР (2021–2023) – Фігурний Ю.С.); 2. «Етногенез українського народу у світлі сучасних наукових даних та методологічних підходів» (керівник фундаментальної НДР (2022–2024) – Ятченко В.Ф.); 3. «Геополітична суб'єктність України в умовах глобальних викликів» (керівник фундаментальної НДР (2022–2024) – Настояща К.В.); 4. «Громада українців Криму: формування, стан, перспективи і асиміляційні загрози (кінець XVIII – початок XXI ст.)» (керівник фундаментальної НДР (2021–2023) – Краснодемська І.Й.); 5. Формування нової української політичної нації: екзистенційні виклики війни, глобальна проукраїнська консолідація, інтенсифікація євроінтеграційних процесів (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Крисаченко В.С.); 6. «Українознавство в системі національно-патріотичного виховання учнівської молоді в процесі збереження та відтворення ідентичності української нації в Україні та за кордоном» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Газізова О.О.); 7. «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Шакурова О.В.); 8. «Особливості сучасної державної мовної політики в східних і деокупованих регіонах України» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Лебедева Ю.В.).

Збірник Матеріалів розрахований на вчителів, студентів, викладачів, аспірантів, науковців і всіх, хто цікавиться життям і буттям українського народу у світовому цивілізаційному процесі та у жорсткій реальності повномасштабної російсько-української війни.

Матеріали авторів Збірника
друкуються в авторській редакції.
© НДІУ МОН України. 2024
© Фігурний Ю.С. 2024
© Шакурова О.В. 2024
© Автори матеріалів. 2024

3. День Незалежності України: шлях до перемоги, ідентичність та цінність держави на тлі війни. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shlyakh-do-peremogi-identichnist-ta-tsinnist-derzhavi-na-tli-viyni> (дата звернення: 30.11.2023).

4. Євроінтеграційні прагнення українців: від амбівалентності до увиразнення. URL: <https://dif.org.ua/article/evrointegratsiyni-pragnennya-ukraintsiv-vid-ambivalentnosti-do-uviraznennya> (дата звернення: 30.11.2023).

Відомості про життя українців Криму перед I світовою війною на шпальтах часопису «Рада»

БОЖУК Антон, м. Київ, Україна

Актуальність проблеми. 1905 рік став точкою відліку появи україномовних часописів на території, підконтрольній Російській імперії: найбільш впливовим з них стала газета «Громадська думка», що виходила в Києві з початку до кінця літа 1906 року. Після адміністративного припинення виходу часопису його наступницею стала щоденна газета «Рада», що виходила з кінця вересня 1906 року до серпня 1914 року і за цей час стала одним із тогочасних консолідуючих чинників для українців як у Російській імперії, так і за її межами. Матеріали зазначених видань відіграють чималу роль у дослідженні життя українців Криму на початку XX століття, які на той час не мали власного друкованого органу. Наразі неможливо чітко визначити, коли саме і яким чином «Громадська думка» та «Рада» почали потрапляти до Криму. Можемо припустити, що поширення цих видань на території півострова розпочалося незабаром після їхнього заснування: у регіоні вони здобули не лише читачів, а й кореспондентів.

Наприкінці зими 1907 року «Рада» подала непідписаний репортаж із півдня Криму, в якому розповідалося про тогочасне українське життя в Ялті [1]. Автор зазначав, що в цьому курортному містечку громадське життя «прокинулося» з визвольним рухом у Російській імперії, коли «національна самосвідомість пригнічених народів почала значно підніматись»: ця тенденція не оминула й українців Ялти, яких «тут, до речі казати, дуже багато». Зокрема, в місті було чимало передплатників часопису «Рідний край», згаданої вище «Громадської думки» та гумористичного журналу «Шершень». Книги побажань у двох міських бібліотеках були «цілком списані бажанням читачів-українців, щоб бібліотеки передплатили всі українські видання, які виходять на російській Україні, і щоб було куплено книжки з української історії, а також і портрети деяких українських авторів». Відповіддю на ці побажання стала резолюція комітету громадської бібліотеки щодо відкладення виписування газет і купівлі книжок через «брак коштів» – при тому, що на придбання чималих накладів російських видань кошти знаходилися. Незважаючи на подібні нюанси, дописувач зазначав, що інтелігентне середовище Ялти ставилося прихильно до українського національного руху. Зокрема, завжди повною була курортна зала, коли в її приміщенні українські п'єси виставляв місцевий «літературно-артистичний гурток» – вочевидь, організоване у 1905 році «Товариство малоруських акторів» під керівництвом Петра Націлевича: особливий попит з боку глядачів мали «ідейні» п'єси, на кшталт «Суєти» Івана Карпенка-Карого. Редакція місцевої газети «Крымский курьер», так само прихильна до українського руху, знайомила читачів із деякими творами М. Коцюбинського, Лесі Українки, Л. Пахаревського, М. Чернявського та інших українських письменників, перекладеними російською мовою. Українці Ялти у 1906 році привітали ініціативу співвітчизників із Сімферополя щодо заснування товариства «Про-

світа» і плекали плани щодо заснування його філії у своєму місці, однак, незважаючи на позірні «революційні» послаблення, адміністративний тиск унеможлилював будь-яку просвітницьку та культурну працю серед українців Криму. Зокрема, з Ялти практично щодня за наказом одіозного міського голови Івана Думбадзе десятками висилали людей, у тому числі навіть «найповажніших діячів міста». На цю реакційну політику Думбадзе місцеве населення відповіло під час виборів до Державної Думи: коли до кандидатів від Ялти пройшли конституційні демократи і Думбадзе скасував ці вибори, маючи надію провести «истинно русских» (вочевидь, малися на увазі члени «Союза русского народа», одним із покровителів якого був Думбадзе), то на других виборах пройшли по одному представникові від соціал-демократів, соціалістів-революціонерів та конституційних демократів. *«Звичайно, що як тільки зміняться загальні умовини нашого громадянського життя, для ялтинських українців з'явиться знову змога працювати на рідному полі українства»*, – висловив наостанок сподівання автор.

Певною мірою редакція «Ради» вплинула на концепцію єдиної на той час у Криму газети, що подавала матеріали українською мовою, – «Тавричанин» (грудень 1905–1917 рр.). Принаймні у випусках за 1909 рік у цьому часописі фіксується відділ під назвою «Малороссам», що друкувався «ярижкою» (російським правописом): як у ньому, так і у виданні загалом подавалися статті на захист українців та проявів їхньої культурно-духовної ідентичності. Ще на початку 1908 року редактор-видавець «Тавричанина» Данило Коломійцев отримав від редакції «Ради» відповідь на свій запит щодо наявних українських «граматок»: йому порадили ознайомитися з працями Грінченка, Норця, Неводовського, Шерстюка, Кримського, Залозного й Тимченка [2]. На початку літа 1910 року в «Раді» дорікнули редакції «Тавричанина» тим, що з її боку «самий підбір матеріалу для кримських українців не має великої серйозності» [3]. За деякий час відділ «Малороссам» у кримському часописі змінив назву на «Українцям» і почав виходити українським фонетичним правописом.

На окреме дослідження можуть заслуговувати життєписи тих чи інших кримських дописувачів «Ради». Так, наприкінці літа [4] – на початку осені [5] 1908 року в газеті друкувалися огляди постановок у місцевих театрах (зокрема, трупи Степана Глазуненка у Сімферополі), підписані криптонімом «С. Ж.». Майже за рік, у липні–серпні 1909 року, огляди виступів трупи Миколи Садовського у Сімферополі в «Раді» друкувалися за підписом «С. Жук». Зокрема, в одному з репортажів цього дописувача зазначалося, що провідне місто Кримського півострова тоді вперше зустріло на вулицях афіші, надруковані українською мовою [6]. На ім'я «С. Жук» натрапляємо у звітах про пожертви, отримані у 1909–1911 рр. на спорудження пам'ятника Тарасові Шевченкові в Києві, під ініціалами «С. С. (або просто «С.») Жук». В одному зі звітів вказувалося, що кошти надходили «від С. і Люлі Жук». Йдеться про подружжя Сергія Жука – громадського, культурного та політичного діяча, і його дружини Єлизавети Жук (з дому Блейвич), колишньої сімферопольської гімназистки, що стала соратницею свого чоловіка у пропагуванні українських ідей у Криму, а після 1912 року – в Санкт-Петербурзі та різних куточках України і Європи.

У 1909 році одним з кримських кореспондентів «Ради» став уродженець Холмщини, дослідник Антін Лютницький, що перебував на заробітках у Керчі. Зокрема, у червні було надруковано його репортаж за підписом «Антін Лютниченко», в якому автор описав свої враження від міста і подав деякі свідчення про особливості життя в ньому: наприклад, він згадував про відсутність української мови у різноголосі вулиць та українських книжок – у книгарнях, крім «книжки малороса Шевченка» – російськомовного перекладу «Кобзаря», та наявність лише пари старих номерів часопису «Рідний край», а також постановку українських п'єс членами місцевого осеред-

ку «Союза русского народа» [7]. Незабаром у «Раді» вийшов непідписаний допис із Керчі, автором якого, вочевидь, також був Лютницький. Цього разу автор розповів про знайдені у керченській бібліотеці імені Лева Толстого кільканадцять українських книжок, які «майже завсіди десь на руках», та підписані багатьма особами запити у книзі заяв на передплату «Ради» та «Літературно-наукового вісника». В одному з газетних кіосків також були знайдені українські книжки, виписані власником на прохання деяких місцевих українців [8]. Пізніше Лютницький подавав огляди виступів у місті «товарищества русско-малорусских опереточно-драматических артистов» під керівництвом Миколи Альбіковського [9]. Під час заходів на спомин Тараса Шевченка, організованих товариством, Лютницький прочитав українською мовою реферат про життя поета і про значення його постаті для української літератури [10].

На початку 1909 року в «Раді» під криптонімом «О-сь» з'явився фейлетон Олександра Олеся «Наше письменство», в якому він запевняв: *«Коли ж ви дійсно любите українську літературу, українську пісню, коли ви цікавитесь глибоко культурою України – загляньте в <...> Севастополь, Ялту <...> – і ви впевнитесь, що наша продукція, наша культура завжди стояла і тепер стоїть дуже високо»* [11].

Висновки. Українська щоденна газета «Рада» (1906–1914 рр.) у своїх матеріалах охоплювала різноманітні аспекти українського життя переважно на теренах, підконтрольних на той час Російській імперії, в тому числі на Кримському півострові. Наразі складно встановити, коли саме і за яких умов числа часопису почали потрапляти до Криму: можливо припустити, що його поширення на території півострова розпочалося незабаром після початку його виходу. Перший репортаж з Криму в «Раді» зафіксовано наприкінці зими 1907 року: непідписана нотатка містила відомості про тогочасне національне та культурне життя української громади Ялти в умовах адміністративного тиску. На окреме дослідження можуть заслуговувати життєписи окремих кримських дописувачів «Ради» – Сергія Жука та його дружини Єлизавети Блейвич, Антона Лютницького та ін.

Література:

1. Дописи. Ялта. Рада. №38. 15 лютого 1907 р.
2. Листування редакції. Рада. №2. 16 січня 1908 р.
3. З Таврії. «Малороссамъ». Рада. №113. 3 червня 1910 р.
4. С. Ж. Трупа С. Глазуненка. Рада. №184. 25 серпня 1908 р.
5. С. Ж. Трупа С. Глазуненка. Рада. №196. 9 вересня 1908 р.
6. С. Жук. Трупна М. Садовського в Сімферополі. Рада. №184. 28 серпня 1909 р.
7. Антін Лютниченко. Лист з над Азовського моря. Рада. №137. 31 червня 1909 р.
8. Керч. Рада. №153. 21 липня 1909 р.
9. Театр і музика. Рада. №158. 27 липня 1909 р.
10. Театр і музика. Рада. №189. 4 вересня 1909 р.
11. О-сь. Наше письменство. Рада. №8. 24 січня 1909 р.

Реалізація стратегії «розумної сили» засобами українознавства для Перемоги України у російсько-українській неоімперській війні ВОРОПАЄВА Тетяна, АВЕР'ЯНОВА Ніна, БОЙКО Світлана, м. Київ, Україна

Відомо, що збройні конфлікти і війни не тільки затримують поступальний розвиток суспільства, але й можуть призвести до загибелі усього людства. В історії люд-